

COVID-19 SALGINININ HANE GELİRLERİ ÜZERİNDEKİ YIKICI ETKİSİ*

Aysun Hızıroğlu Aygün*, Selin Köksal** ve Gökçe Uysal***

Yönetici Özeti

COVID-19 salgını kapsamında Mart ayının ortasında başlamış olan ve halk sağlığını korumak amacı güden sosyal mesafelendirme önlemleri, Haziran ayının başında gevşetilmiş olsa da iktisadi hayatta önemli bir durgunluğa yol açmıştır. TÜBİTAK tarafından 120K577 numarası ile fonlanan araştırma projesinde salgının haneler üzerindeki ekonomik etkisini işgücü piyasası, gelir kayıpları ve hane içi üretim açısından tespit etmek amaçlanmaktadır.¹ Bu araştırma notunda ise salgının hanelerin gelirlerinde yarattığı tahribata odaklanılmaktadır.

Bu araştırma notunda, proje kapsamında fonlanan ve salgının hane halkları üzerindeki ekonomik etkilerini ölçmeyi amaçlayan anket uygulamasının (kısaca HCOVIDA) ilk bulguları özetlenmektedir. Verilere göre ortalama kişisel gelir Şubat ayından Eylül ayına yüzde 4,5 gerilemiştir. Benzer bir düşüş eşdeğer hane gelirlerinde de görülmektedir. Gelir kayıplarının özellikle düşük ve orta gelir seviyelerinde yoğunlaştığı ve dolayısıyla gelir dağılımında bozulmaya sebep olduğu dikkat çekmektedir.

HCOVIDA'da ücret, maaş ve yevmiye geliri elde eden katılımcıların yüzde 30'u salgın sebebiyle gelirlerinin azaldığını beyan etmektedir. Müteşebbis geliri olanlar arasında bu oran yüzde 44'e yükselmektedir. Kısacası olağan koşullarda işi olan ve geçimini işiyle sağlayan haneler arasında ciddi gelir kayıpları yaşanmıştır. Bu duruma paralel olarak hanelerin yüzde 42,7'si borçlarının arttığını belirtmiştir.

Hanelerin bu gelir kayıpları karşısında harcamalarını kısıtıkları, tanıdıklarından borç, işyerlerinden avans aldıkları dikkat çekmektedir. Devlet tarafından sağlanan sosyal yardımlar arasında en yaygın olanının doğrudan gelir destekleri olduğu görülmektedir. Katılımcıların yüzde 46,2'si doğrudan gelir desteğine başvurduğunu söylemiş, yüzde 21,9'u bu destekten faydalandığını beyan etmiştir.

Veriler incelendiğinde, kamu destekleri ve haneler arası dayanışma gibi mekanizmaların, gelir kayıpları karşısında yetersiz kaldığı sonucuna varılabilir. Zira katılımcılar arasında geçim zorluğu çektiğini söyleyenlerin payı yüzde 70 seviyesine ulaşmıştır. Özellikle de gıda harcamalarında zorlananların oranının yüzde 38'e yükselmiş olması hanelerin ne kadar güç durumda olduklarına işaret etmektedir. Önümüzdeki dönemde gıda güvenliğinin daha ayrıntılı ve dikkatli olarak takip edilmesi gerekmektedir.

HCOVIDA verileri, hanelerin finansal dayanıklılığının da zayıf olduğuna, beklenmedik harcamaları ödemekte zorlandıklarına ve gelir elde edemedikleri takdirde çok uzun süre dayanamayacaklarına işaret etmektedir. Nitekim katılımcıların neredeyse yarısı önümüzdeki dönemde gelirlerinde düşüş beklemektedir.

Salgının uzamasıyla birlikte sosyal yardımlara ihtiyaç duyan hane sayısının artması beklenir. Kısıtlı kaynakların etkin kullanımının sağlanabilmesi için salgın koşullarında en kırılgan duruma düşen hanelerin sıkı bir hedeflemeyle belirlenmesi ve desteklenmesi gerekmektedir.

* Bu araştırma notunun hazırlanmasında yorumları için Seyfettin Gürsel'e ve veri analizindeki yardımlarından ötürü Talha Şamil Çakır ve Hamza Mutluay'a teşekkür ederiz.

* Dr. Aysun Hızıroğlu Aygün, İstanbul Teknik Üniversitesi, Ekonomi Bölümü, aysunaygun@itu.edu.tr

** Selin Köksal, Bocconi Üniversitesi, Sosyal ve Siyasal Bilimler Bölümü, selin.koksal@unibocconi.it

*** Doç. Dr. Gökçe Uysal, Bahçeşehir Üniversitesi, Betam, gokce.uysal@eas.bau.edu.tr

¹ Araştırma hakkında daha ayrıntılı bilgi için: <https://covid19haneanketi.com>

GİRİŞ

COVID-19 pandemisinin hem arz hem talep yönlü iktisadi etkilerinin hissedilmesiyle birlikte hanelerde önemli gelir kayıpları yaşandığı düşünülmektedir. Bu kayıpların işgücündeki kırılgan gruplarda yoğunlaşması beklenir. Kayıt dışı çalışanlar, kısa çalışma ödeneğinden faydalananlar, ücretsiz izne çıkarılanlar başta olmak üzere ücretli, maaşlı ve yevmiyeli çalışanlar arasında ücret kayıpları yaşanacağı tahmin edilebilir. Bir başka kırılgan grup olan kendi hesabına çalışanlar ve birlikte çalıştıkları ücretsiz aile işçilerinin de işlerinin sosyal mesafelendirme önlemlerinden etkileneceği ve gelir kayıpları yaşanabileceği aşikardır. Salgının iktisadi etkileri derinleştikçe, kayıtlı çalışanlar arasında dahi ücretlerde düşüşler beklenebilir.

Haneler gelir kayıplarını telafi etmek ya da ötelemek için farklı mekanizmaları devreye sokabilirler. Bu mekanizmalar arasında mevcut tasarruflarını kullanma, haneler arası dayanışma, finansal sistem dahilinde kredi kullanma ve/veya kredi ödemelerini ötelemeye başvurabilirler. Bu süreçte devletin de doğrudan gelir yardımları, ücret destekleri, krediler için ödeme kolaylıkları, ödeme ötelemeleri gibi politikalarla hane gelirlerini korumaya çalıştığı görülmektedir.

Gelir kaybını telafi etmeye yönelik mekanizmaların hangi haneler için erişilebilir olduğu ve ne süreyle haneleri rahatlatacağı belli değildir. Zira mevcut koşullar altında tasarrufların miktarı, hane içi / haneler arası dayanışmanın boyutu, doğrudan ya da dolaylı devlet yardımlarına ve kredi olanaklarına erişimin durumu bilinmemektedir. Üstüne üstlük gelir kaybının boyutu ve ne süreyle devam edeceği öngörülememektedir.

Bu bağlamda hane gelirlerinde salgının etkisiyle oluşan kayıpların, bu kayıpları telafi etme mekanizmalarının ve hanelerin geleceğe dair beklentilerinin mümkün olduğu kadar ayrıntılı bir şekilde ve düzenli olarak takip edilmesi gerekmektedir. Olağan koşullar altında hane halkının gelir durumları ile ilgili bilgiler TÜİK tarafından yapılan Hanehalkı Bütçe Anketi (HBA) ile Gelir ve Yaşam Koşulları Anketi (GYKA) ile etkin şekilde toplanmaktadır. Ancak bu veri setleri yılda bir kere veri sağladığı için COVID-19 salgını sürecinde hane gelirlerinin acil takibi açısından yetersiz kalmaktadır. Halbuki en kırılgan durumdaki hanelere kaynak erişirmek ve dolayısıyla kısıtlı kaynakların etkin kullanımı için bu bilgiler elzemdir. Dolayısıyla bu araştırma notunda hanelerin gelir kayıpları ve bu kayıpları telafi etme yöntemlerine dair betimleyici veriler analiz edilmektedir.

ARAŞTIRMANIN KÜNYESİ

TÜBİTAK tarafından 120K577 numaralı proje ile desteklenen bu çalışmada COVID-19 salgınının işgücü piyasası, hane gelirleri ve hane içi üretim mekanizmalarında yarattığı değişikliklerin tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda hazırlanan anket soru kâğıdı, iki dalga halinde uygulanmaktadır. 1 Haziran 2020 tarihinden itibaren salgına yönelik önlemlerinin gevşetilmesini müteakip, anketin sosyal mesafelendirme önlemlerine uygun şekilde yüz yüze uygulanmasına karar verilmiştir. Anket uygulamasının ilk dalgası Eylül ayının ilk haftasında tamamlanmıştır. İkinci dalga Ekim ayında yapılmaktadır. Hane halklarının COVID-19 salgındaki işgücü durumları, gelir kayıpları ve hane içi üretimlerine odaklanan bu anket için HCOVIDA kısaltması kullanılmaktadır.

Anketin ana amacı Mart ayının ortasından bugüne katılımcı her bir bireyin iktisadi tarihçesini ortaya koymak yerine her bir bireyin salgın sebebiyle etkilenmiş olabilecek işgücü ve gelir durumları ile hane içi üretim düzenlerine odaklanmaktadır. Bu kapsamda üç farklı zaman dilimine dair sorular sorulmaktadır: (1) Salgından önceki işgücü ve gelir durumu tespit etmek amacıyla Şubat ayı (2) Salgın sebebiyle hanelerin tecrübe ettikleri iktisadi olaylar (3) Mevcut işgücü ve gelir durumu tespit etmek amacıyla anket uygulamasının yapıldığı ay.

Her bir dalgada 1500 kişi ile anket yapılmaktadır. Bu örneklem boyutu yüzde 95 güven aralığında yüzde 2,5 hata payı içermektedir. Örneklemin temsil gücünün perçinlenmesi amacıyla, anket verilerinden elde edilen Şubat ayındaki işgücü dağılımı, TÜİK tarafından toplanan Hanehalkı İşgücü Anketi (HİA) Şubat 2020 verilerindeki dağılımı yansıtacak şekilde ağırlıklandırılmıştır.

SALGINDA GELİR KAYIPLARI

Salgının sebep olduğu gelir kayıplarının tespiti için, katılımcılara, hem salgın öncesini temsilen Şubat ayındaki, hem de HCOVIDA'nın ilk dalgasının uygulandığı ay olan Eylül ayındaki gelir durumları sorulmuştur. Gerek Türkiye'de gerek başka ülkelerde anket uygulamalarında hanelerin gelirlerini saklama eğiliminde olduğu görülmektedir. Bu çalışmada bireylerin doğru beyanlarını kolaylaştırmak amacıyla gelir bilgisi, hane temelinde ve biner TL'lik aralıklar dahilinde toplanmıştır.² HCOVIDA verilerine göre ortalama kişisel gelir Şubat ayında 3673 TL iken Eylül ayında 3505 TL'ye, yüzde 4,6 gerilemiştir.³

Hane geliri verisi işlenirken dikkat edilmesi gereken bir başka nokta da hane gelirinin hane büyüklüğü ile genelde doğru orantılı olmasıdır. Dolayısıyla hane gelirlerinin karşılaştırılmasında hanedeki toplam gelirin o hanede yaşayan birey sayısını dikkate alarak düzeltilmesi gerekir. Bu şekilde hesaplanan hane gelirlerine eşdeğer gelir denir. Bu araştırma notunda TÜİK ve OECD tarafından kullanılan eşdeğerlik ölçeği kullanılmıştır.⁴ Aynı dönemde eşdeğer hane gelirleri Şubat ayında 2242 TL'den Eylül ayında yüzde 4,5 düşerek 2140 TL'ye inmiştir.

HCOVIDA gelir verileri, TÜİK tarafından toplanan GYKA en güncel verisi olan 2019 yılı gelirleri ile karşılaştırmalı olarak Şekil 1'de gösterilmektedir. Gelir dağılımındaki değişimi daha net bir şekilde ortaya koyabilmek için GYKA gelir dağılımının 10., 30., 50. (medyan), 70. ve 90. persentillerinin eşik değerleri belirlenmiştir. Gelir grupları, en düşük I. gruptan en yüksek VI. gruba dizilmektedir. GYKA'daki gelirlerin 2018 yılına ait olduğu dikkate alınarak, bu eşik değerler aylığa çevrilmiş ve TÜFE verileri kullanılarak Şubat ayı fiyatlarına göre düzeltilmiştir.⁵ Örneğin, I. aralık için 2018 verisine göre belirlenen eşik değer 775 TL, Şubat 2020 fiyatlarıyla 957 TL olarak hesaplanmaktadır. GYKA verilerine göre hanelerin yüzde 10'u bu eşik değerinin altında kalmaktadır. Şubat ayında hanelerin yüzde 9'unun, Eylül ayında ise yüzde 12,8'inin bu aralıkta yer aldığı görülmektedir. Özetle 2018 gelir dağılımından elde edilen eşik değerlerine göre gelir dağılımının Şubat fiyatlarına göre nasıl değiştiği hem Şubat hem Eylül ayı için **Şekil 1**'de gösterilmektedir.⁶

---

² Örneğin, [0,1000 TL), [1000TL, 2000TL), [2000TL, 3000TL), vs.

³ Ortalama gelir hesaplarında her birey için beyan ettiği aralığın orta noktası kullanılmıştır.

⁴ Bu ölçeğe göre hanedeki ilk yetişkin için 1, 14 yaş üzerindeki her bir kişi için 0,5, 14 yaş ve altı her bir kişi için 0,3 ağırlığı kullanılarak gelir düzeltilmektedir.

http://www.tuik.gov.tr/MicroVeri/GYKA_2016/turkce/metaveri/tanim/essdeggerlik-oelcceggi/index.html

⁵ Bu araştırma notunda en güncel gelir dağılımı verileri olan GYKA 2019 yılı makro verisi kullanılmıştır. Bu veri, bir önceki yılın, yani 2018 yılının gelirlerini yansıtmaktadır. Bu seneye ait mikro veri olmadığı için eşik değerler anca bu aralıklar için elde edilebilmiştir.

GYKA'dan elde edilen 2018 yılına ait kullanılabilir hane gelirine göre yüzde 20'lik grupların medyan gelirleri, enflasyon oranı ile düzeltilerek 2020 yılı Şubat ayına uyarlanmıştır. Daha sonra enflasyon oranı ile düzeltilmiş olan medyan gelirleri eşik değerler olarak kullanılmıştır.

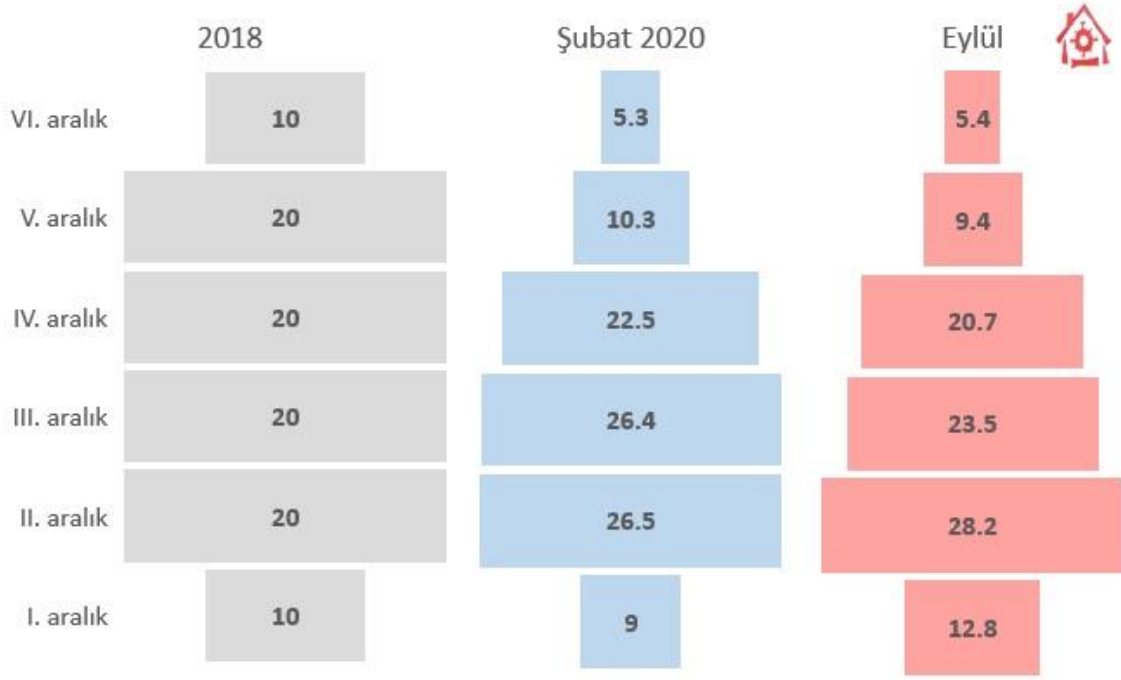
Grupların gelir aralıkları şu şekilde düzenlenmiştir:

2018: I. Grup 775 TL'den az, II. Grup 775 TL – 1297 TL, III. Grup 1298 – 1798 TL, IV. Grup 1799 – 2498 TL, V. Grup 2499 – 4229 TL, VI. Grup 4230 TL ve üzeri.

2020 Şubat: I. Grup 957 TL'den az, II. Grup 957 TL – 1601 TL, III. Grup 1602 – 2219 TL, IV. Grup 2220 – 3084 TL, V. Grup 3085 – 5220 TL, VI. Grup 5221 TL ve üzeri.

⁶ Kuşkusuz reel gelirlerdeki değişimi görebilmek için ideal olan Eylül ayı gelir dağılımını da Eylül ayı fiyatlarına göre yapmaktır. Ancak enflasyonun şiddetlenmesiyle birlikte enflasyonun hane gelirleri üzerindeki eritici etkisi salgının etkisiyle birleşerek gelir kayıplarının miktarını katlamıştır. Bu araştırma notunun asıl amacının salgın etkilerini tespit etmek olmasından hareketle veriler Şubat ayı fiyatlarına göre düzeltilmiştir.

Şekil 1 : Aylık Eşdeğer Hane Geliri (%)

Kaynak: GYKA, 2019; HCOVIDA, Eylül 2020.

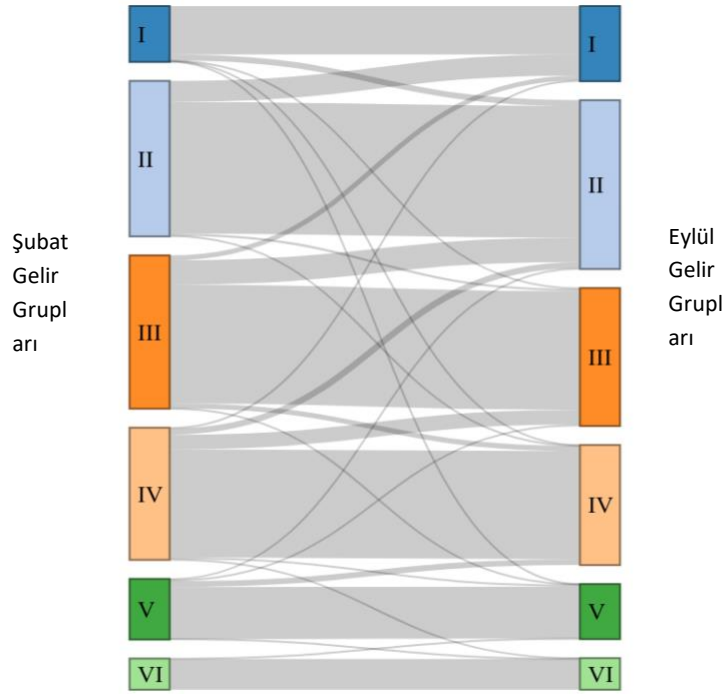
GYKA dağılımı ile bu araştırmada kapsamında yapılan anket verileri karşılaştırıldığında, 2019 yılına kıyasla 2020 yılı Şubat ayında gelir seviyelerinde bariz bir düşüş görülmektedir. Bu farkın görülmesi iki sebebe dayanıyor olabilir: (1) 2019'dan 2020 Şubat ayına yavaşlayan ekonomik büyümenin ve yükselen işsizlik oranlarının bir yansıması olarak gelirler düşmüş olabilir. (2) GYKA'ya kıyasla HCOVIDA katılımcılarının gelirlerini daha düşük beyan ediyor olabilirler. Üst gelir gruplarının HCOVIDA'da daha az temsil ediliyor olması düşük beyan davranışıyla uyumlu görünmektedir.

Diğer taraftan, HCOVIDA'da aynı birey hem Şubat hem Eylül için gelirlerini beyan etmektedir. Aynı bireyin beyan ettiği iki farklı döneme ait gelir arasında düşük beyan davranışının değişmesi için bir sebep bulunmamaktadır. Dolayısıyla HCOVIDA gelirlerindeki Şubat – Eylül farklılıklarının geçim kaynaklarına erişimde zorluklar ve gelir düşüşleri sebebiyle olduğu varsayılabilir.

Şekil 1'deki HCOVIDA verilerine göre en düşük gelir grubu olan I. Gruptaki hane oranı Şubat ayında yüzde 9'dan Eylül ayında yüzde 12,8'e yükselmiştir. Benzer bir şekilde, II. gruptaki hanelerin oranı da yüzde 26,5'ten, yüzde 28,2'e yükselmiştir. Toplamda en düşük iki gelir grubundaki hane oranı 5,5 yüzde puan artmıştır. Diğer tüm gelir gruplarında mutlak düşüşler gerçekleşmiştir.

Bu mutlak farklılıkların yanı sıra hanelerin farklı gelir grupları arasındaki geçişlerini de incelemek mümkündür. **Şekil 2'**de bu geçişler gösterilmektedir. Görsel olarak II. ve III. ve IV. gelir gruplarından bir alt gelir gruplarına geçişlerin yaygın olduğu, dolayısıyla I. ve II. gelir gruplarının payının arttığı dikkat çekmektedir. Buna karşın özellikle III. ve IV. gelir gruplarının payının azaldığı görülmektedir. Diğer bir deyişle, gelir kayıplarının orta gelir gruplarında yoğunlaştığı göze çarpmaktadır.

Şekil 2 : Hanelerin gelir değişimleri (Şubat-Eylül 2020)

Kaynak: HCOVIDA, Eylül 2020.

Gelir grupları arasındaki en önemli hareketliliğin bir alt gelir gruba geçişlerden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Şubat ayında II. grupta olmasına karşın Eylül ayında en alt gelir grubuna düşen hane oranı yüzde 13,5'tir. Aynı dönemde III.'den II. gruba düşen hane oranı yüzde 15,6, IV.'den III. gruba düşenlerin oranı yüzde 11, V.'den IV.'e düşenlerin oranı ise yüzde 9,6'dır.

Veri, daha az gözlemlenmekle birlikte, bazı hanelerin iki gelir grubu birden düştüğünü göstermektedir. III. gruptan I. gruba iki gelir grubu birden düşen hane oranı yüzde 3,2 iken IV. gruptan II. gruba düşenlerin oranı da yüzde 4,7'dur. Özetlemek gerekirse, genelde, gelir kayıpları hanelerin birer dilim aşağıya düşmesine sebep olmuştur. Ancak iki gelir grubu birden düşen hanelerin de az olmadığı dikkat çekmektedir.

Gelir kayıplarının kaynakları

Ezcümlle, hanelerin önemli bir bölümünün gelir kayıpları yaşadıkları görülmektedir. Peki bu gelir kayıpları hangi kalemlerde yoğunlaşmıştır? HCOVIDA katılımcılarına GYKA'ya paralel olarak hanelerin gelir kaynaklarına dair sorular yöneltilmiştir.⁷ Tablo 1'e göre ankete katılanların yüzde 63,2'si maaş, ücret veya yevmiyeden gelir elde etmektedir. Bu oran 2017 yılı için GYKA tarafından ölçülen ücretli/yevmiyeli oranı ile paraleldir.⁸ Benzer şekilde, Şubat 2020'de müteşebbis geliri ve emeklilik geliri elde edenlerin oranları da en son GYKA dalgası ile uyumludur. Ancak menkul/gayrimenkul gelirleri, diğer sosyal transferler ve haneler arası transferlerden gelir elde edenlerin oranlarına bakıldığında, GYKA ve anket bulguları arasında oldukça belirgin farklar göze çarpmaktadır. Bu durum ankete katılan kişilerin menkul ve gayrimenkul gelirlerini beyan etmek istememelerinden

⁷ Sorunun birden fazla yanıtı olduğu için oranlar 100'e toplanmamaktadır.

⁸ En son GYKA mikro verisi 2018 yılına aittir ve 2017 yılındaki gelirlere dair bilgi içermektedir.
<http://tuikweb.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=33820>

kaynaklanmış olabilir. Benzer şekilde sosyal transferler ile haneler arası transferleri daha az beyan edilmiş ya da mevsim etkileri sebebiyle azalmış olabilir.⁹

Tablo 1 : Gelir Kaynakları¹⁰

Gelir kaynakları	GYKA 2017 ¹¹ (%)	Şubat 2020 (%)
Maaş, ücret, yevmiye	66,1	63,2
Menkul ve gayrimenkul	40,5	10,8
Müteşebbis geliri	25,2	21,7
Emeklilik geliri	33,2	29,9
Diğer sosyal transferler	29,9	2,9
Haneler arası transferler	12,8	3,4

Kaynak: HCOVIDA, Eylül 2020.

Katılımcılar hanelerinin gelir kaynaklarında salgın sebebiyle oluşan değişimlerle ilgili sorular da cevaplamıştır.¹² **Tablo 2**'deki verilere göre ücret geliri olduğunu beyan eden katılımcıların neredeyse üçte biri ücret gelirlerinde düşüş olduğunu söylemiştir. Ücret gelirinde düşüş olduğunu beyan eden katılımcılar içinde işini kaybedenler de yer almaktadır. Müteşebbis geliri olduğunu söyleyen katılımcılar arasında gelir kaynağında azalma olduğunu beyan edenlerin oranı yüzde 44,1'e çıkmaktadır. Bu durum salgının yarattığı ekonomik zararın hem ücretli hem de kendi hesabına çalışanlar tarafından şiddetle hissedildiğini açıkça ortaya koymaktadır. Bu kalemlerde tek istisna emeklilik gelirlerdir. En düşük emekli maaşının artırılmasıyla birlikte emeklilik geliri aldığını söyleyen hanelerin yüzde 11,7'si bu gelir kaleminde artış olduğunu beyan etmiştir.

Hanelerin aldıkları yardımlarda bir artış olduğu da göze çarpmaktadır. Salgından önce devlet ve STK'lardan gelir yardımı alan hanelerin yüzde 31,6'sı salgın esnasında bu kaynaklardan elde ettiği gelirden artış olduğunu söylemiştir. Başka hanelerden yardım alan haneler arasında da transferlerin arttığını beyan edenlerin payı (yüzde 36,9) da az değildir.

Tablo 2 : Salgın esnasında gelir kaynaklarındaki değişim (%)

Gelir kaynakları	Arttı (%)	Azaldı (%)
Maaş, ücret, yevmiye	2,4	30,3
Menkul ve gayrimenkul	9,8	13,5
Müteşebbis geliri	4,9	44,1
Emeklilik geliri	11,7	-
Sosyal transferler	31,6	21,0
Haneler arası transferler	36,9	7,7

Kaynak: HCOVIDA, Eylül 2020.

⁹ GYKA tüm seneyi, HCOVIDA ise Eylül ayını yansıtmaktadır. Haneler arası transferler ve sosyal transferler dini bayramların olduğu dönemlerde yoğunlaşıyor olabilir.

¹⁰ Hanelerin birden fazla kaynaktan gelir elde etmesi mümkün olduğu için katılımcıların birden fazla seçeneği seçmesine olanak tanınmıştır. Tabloda Şubat 2020 için gösterilen değerler her bir kaynaktan gelir elde ettiğini belirten katılımcıların, toplam katılımcılar içindeki payını göstermektedir. 2017'ye dair istatistikler 2018 GYKA mikro verileri kullanılarak aynı yöntemle hesaplanmıştır.

¹¹ Belirtilen gelir kaynakları GYKA verisinin hane ve fert kayıt modülleri birleştirilerek hesaplanmıştır. Buna göre sosyal transfer gelirleri işsizlik yardımları, emeklilik ikramiyesi, dul ve yetim maaşları, hastalık izninden dolayı elde edilen sosyal yardım, sakatlık/gazilik/malulen emeklilik, karşılıksız burs, haneye yapılan konut yardımları, haneye yapılan çocuk yardımları veya haneye yapılan sosyal yardımlar kalemlerinden en az birine evet diyenlerin oranını raporlamaktadır.

¹² Sorunun birden fazla yanıtı olduğu için oranlar 100'e toplanmamaktadır.

GELİR KAYIPLARI İLE BAŞA ÇIKMA YOLLARI

Gelir kaybı yaşadığını beyan eden kişilere bu kayıplarla nasıl başa çıktıklarına dair sorular sorulmuştur. Tablo 3'teki verilere göre yaşadıkları gelir kayıpları karşısında hanelerin neredeyse dörtte birinin harcamalarını kısıtıldığı dikkat çekmektedir. Geliri düşenler arasında birikimlerden faydalandığını söyleyen hanelerin oranı yüzde 12,7'dir.

Gelir kayıplarına karşın borç almak zorunda kaldığını söyleyen haneler de bulunmaktadır. Gelir kaybı yaşayan hanelerin yüzde 17,2'si (yüzde 11,1'i kurumsal kanallardan, yüzde 6,1'i ise tanıdıklarından olmak üzere) borç aldığını beyan etmiştir.

Tablo 3 : Gelir kayıplarını karşılama yöntemleri¹³

Gelir kayıplarını karşılama	%
Harcamalardan kısarak	23,9
Birikimleri harcayarak	12,7
Kredi/kredi kartı	11,1
Sosyal Transferler	7,9
Tanıdıklardan borç	6,1

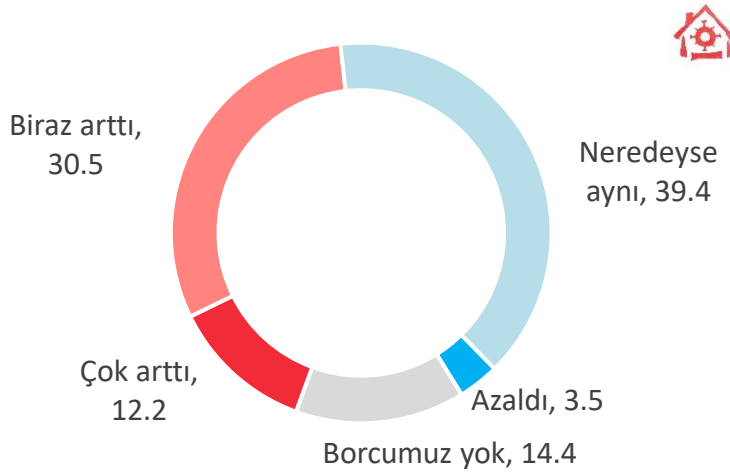
Kaynak: HCOVIDA, Eylül 2020.

Salgında öne çıkan sosyal koruma araçlarından faydalandığını ifade eden katılımcıların oranı ise yüzde 7,9 olmuştur. Bu da devlet tarafından sağlanan sosyal transferlerin gelir kayıplarını karşılamadaki rolünün kısıtlı olduğuna işaret etmektedir.

Hane borçluluğu

Mevcut koşullar altında katılımcılara hane borçlarının nasıl değiştiği de sorulmuştur. Şekil 3'teki verilere göre katılımcıların yüzde 30,5'i borçlarının bir miktar, yüzde 12,2'si de çok arttığını ifade etmiştir. Bu iki grup dikkate alındığında salgının toplamda hanelerin yüzde 42,7'sinin borcunu arttırdığı söylenebilir.

Şekil 3 : Salgın sırasında hane borçlarındaki değişim (%)

Kaynak: HCOVIDA, Eylül 2020.

¹³ Hanelerin gelir kayıplarını karşılamada çeşitli yöntemlere başvurmaları mümkün olduğu için katılımcıların birden fazla seçeneği seçmesine olanak tanınmıştır. Tabloda gösterilen değerler her bir yönetime başvuran katılımcıların, toplam katılımcılar içindeki payını göstermektedir.

Hanelere gelir destekleri

Salgının iktisadi etkilerinin ortaya çıkması ile hane gelirlerinde kayıpların kaçınılmaz olduğu anlaşılmış ve bununla birlikte devlet tarafından bazı sosyal koruma politikaları acilen devreye sokulmuştur. Doğrudan gelir destekleri kapsamında 6,2 milyon aileye 1000'er TL'lik nakdi yardım yapılmış, kısa çalışma ödeneğinden faydalanma koşulları gevşetilmiş ve nakdi ücret destekleri başlatılmıştır. Ayrıca 122 milyar TL'lik kurumsal ve bireysel kredi ödemeleri ertelenmiş, Temel İhtiyaç Desteği Kredisi kapsamında kamu bankalarınca aylık geliri 5000 TL'nin altında olan vatandaşlara ilk altı ay geri ödemesiz kredi desteğinde bulunulmuştur. Hazine ve Maliye Bakanlığı'nın açıklamasına göre 40 milyar TL'lik SGK ile Bağkur primi ve 29,4 milyar TL vergi ödemesi ertelenmiştir. Ayrıca, en düşük emekli maaşı 1500 TL'ye yükseltilmiştir (Uysal, 2020)¹⁴. Pandemi süresince esnaflara kamu bankaları üzerinden kredi destekleri sağlanmış ve bazı kredilerin taksitleri ertelenmiştir.

Tablo 4 : 1000 TL devlet yardımına başvuranlar ve başvuru sonuçları (%)

1000 TL Devlet Yardımı	%
Başvurdu ve aldı	21,9
Başvurdu, sonuç bekliyor	6,2
Başvurusu reddedildi	18,2
Başvurmadı, haberi yoktu, nasıl başvurulur bilmiyor	6,5
Çıkmaz diye başvurmadı	24,8
İhtiyacı olmadığı için başvurmadı	22,4
Toplam	100,0

Kaynak: HCOVIDA, Eylül 2020.

Tablo 4'te ankete katılan kişiler arasında 1000 TL olarak belirlenen doğrudan gelir desteğinden faydalananların oranının yüzde 21,9 olduğu görülmektedir. Bu veri Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından Eylül ayında yapılan açıklamalarla uyumludur.¹⁵ 1000 TL'lik doğrudan gelir desteğinden faydalananların yanı sıra desteğe başvurmuş olup sonuç bekleyen (yüzde 6,2) ve başvurusu reddedilenlerin (yüzde 18,2) de azımsanamayacak kadar büyük bir kitle oluşturduğu dikkat çekmektedir. Diğer bir deyişle, ankete katılanların neredeyse yarısı (yüzde 46,2) doğrudan gelir desteğinden istifade etmek için başvurmuştur.¹⁶

GEÇİM ZORLUĞU

Şekil 1'de görüldüğü gibi gelir kayıplarının özellikle daha düşük gelir seviyesindeki hanelerde yoğunlaşmış olması, geçim sıkıntısının yaygınlaşmış olabileceğine işaret etmektedir. Bu bağlamda katılımcılara aylık gelirleri ile geçimlerini sağlayıp sağlayamadıkları sorulmuştur. Şekil 4'te hem GYKA 2018 mikro verilerine hem de HCOVIDA verilerine göre geçim sıkıntısı yaşadığını beyan eden hanelerin oranları gösterilmektedir. 2018 yılında aylık geçimini çok zor sağladığını söyleyen hanelerin oranı yüzde 3,2 iken Eylül 2020 itibarıyla bu oran yüzde 10,1'e yükselmiştir. Hanelerinin geçimini sağlamakta zorlananların payı yüzde 10'dan yüzde 19,6'ya yükselmiştir. Biraz da olsa zorluk çektiğini söyleyenler ise yüzde 17,5'den yüzde 41,9'a fırlamıştır.

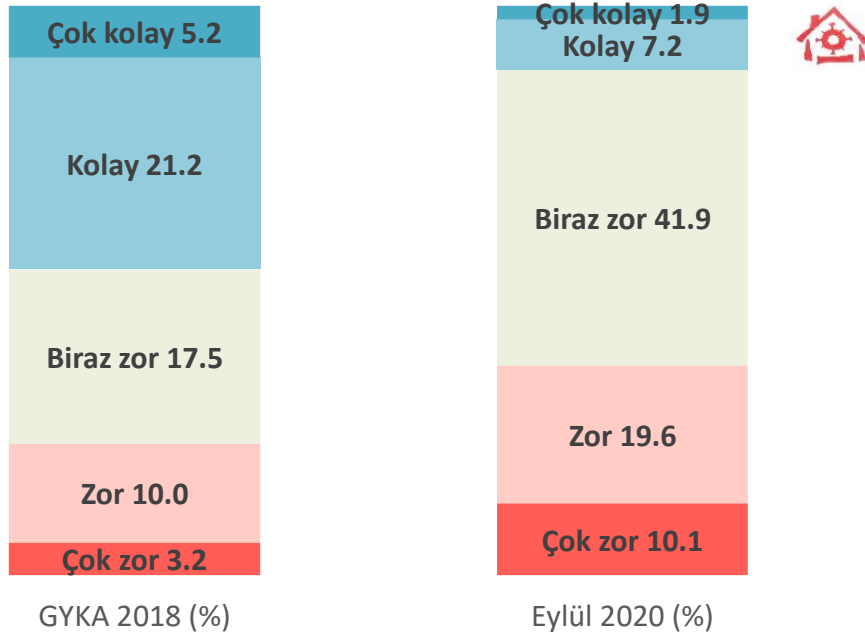
¹⁴ Uysal, G. (2020). COVID-19 Pandemisi ve Türkiye'de Hanelerin Korunması. İstanbul: İstanbul Politikalar Merkezi.

¹⁵ <https://hmb.gov.tr/haberler/hazine-ve-maliye-bakani-sayin-berat-albayrak-yeni-ekonomi-programi-sunumunu-gerceklestirdi>

¹⁶ HCOVIDA'da kısa çalışma ödeneği, işsizlik ödeneği ve nakdi destek yardımından faydalandığını beyan edenlerin oranı çok daha düşüktür.

Şekil 4 : Geçim Zorluğu (%)

Kaynak: HCOVIDA, Eylül 2020.

HCOVIDA’da hanelere gıda harcamalarıyla ilgili de bir soru yöneltilmiştir. Katılımcıların yüzde 38,3’ü gıda harcamalarını karşılamakta zorlandığını söylemektedir. Bu veriler gıda güvenliğinin salgın esnasında tehdit altında olduğuna, bu konunun daha ihtiyatlı bir şekilde üstüne gidilmesi gerektiğine işaret etmektedir.

GELECEK BEKLENTİLERİ

Hala devam eden salgın sürecinde, sonbahar aylarında mevsimsel hastalıkların başlamasıyla birlikte vaka sayılarında artışlar yaşandığı ve bu artışlarla mücadele etmek amacıyla, havanın daha hızlı soğuduğu bazı ülkelerde tekrardan sosyal mesafelendirme önlemlerinin sıkılaştırıldığı görülmektedir.¹⁷ Türkiye’de sosyal mesafelendirme önlemlerinin sıkılaştırılması tekrar gündeme gelebilir. Bu bağlamda, anket bünyesinde katılımcılara gelecek günlere dair beklentileri ve olası gelir kayıplarına karşı dayanıklılıklarına dair sorular yöneltilmiştir.

Finansal dayanıklılık

Hanelerin finansal dayanıklılığının bir ölçüsü olarak ankette hanelere 1000 TL tutarında beklenmedik bir harcamayla karşılaştıklarında bu harcamayı nasıl karşılayacakları da sorulmuştur. HCOVIDA verileri **Tablo 5**’de özetlenmektedir.

Tablo 5 : 1000 TL tutarında beklenmedik bir harcamayı karşılayabilme durumu (%)

Beklenmedik harcamayı ödeme	%
Nakit ödeyerek	34,6
Bankadan borç alarak (kredi kartı, kredi vs)	33,8
Başkalarından borç alarak (arkadaş, aile)	28,3
Şu an ödeyemem	27,1
Tasarruflarımı kullanarak (bankadaki para, altın vs.)	7,9
İş yerinden avans çekerek	1,7

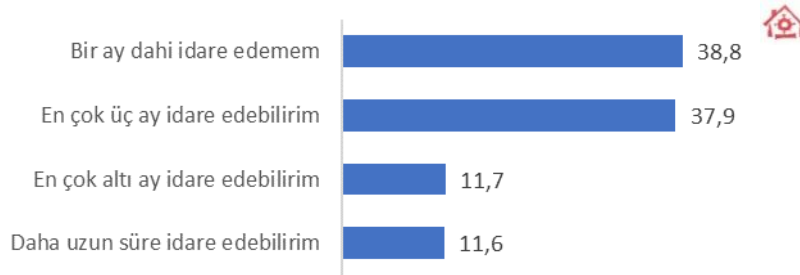
Kaynak: HCOVIDA, Eylül 2020.

¹⁷ “Covid: What are the lockdown rules in place across Europe?” <https://www.bbc.com/news/explainers-53640249>; “Coronavirus digest: New restrictions in Europe as cases soar” <https://www.dw.com/en/coronavirus-digest-new-restrictions-in-europe-as-cases-soar/a-55098851>; “France announces new Covid-19 restrictions as cases top 18,000 for a second day” <https://www.france24.com/en/20201008-covid-19-infections-in-france-exceed-18-000-for-a-second-day>

Tablo 5'teki bulgular, HCOVIDA katılımcılarının beklenmedik harcamalara karşı oldukça hazırlıksız olduğunu göstermektedir. 1000 TL tutarında beklenmedik bir harcamayı, katılımcıların yüzde 33,8'i bankadan, yüzde 28,3'ü de aile veya arkadaşlarından borç olarak ödeyebileceğini ifade etmiştir.¹⁸ Böyle bir beklenmedik harcamayı ödeyemeyeceğini beyan eden kesim ise yüzde 27,1'dir. Tasarruflarını kullanabileceğini düşünen katılımcıların payı sadece yüzde 7,9'dur.

Bu bulgulara paralel olarak haneler mevcut birikimleriyle uzun süre dayanamayacaklarını düşünmektedir. **Şekil 5**'teki verilere göre hanelerin yüzde 38,8'i herhangi bir gelir elde edemedikleri durumda mevcut birikimleri ile bir ay dahi idare edemeyeceğini beyan etmektedir. Hanelerin yüzde 37,9'luk bir diğer kesimi de mevcut birikimleriyle en fazla üç ay idare edebileceğini ifade etmiştir. Ezcümle, her dört haneden üçü, birikimlerinin en çok üç ay yeteceğini düşünmektedir.

Şekil 5 : Mevcut Birikimlerle Geçinme (%)

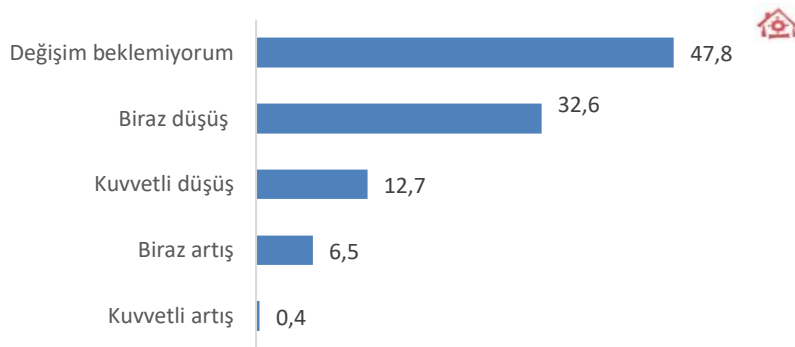

Kaynak: HCOVIDA, Eylül 2020.

Gelir beklentileri

HCOVIDA katılımcılarına, salgınının önümüzdeki dönemde gelirlerine yapacağı etkiye dair beklentileri de sorulmuştur. **Şekil 6**'da özetlenen verilere göre, katılımcıların yüzde 32,6'sı bir miktar düşüş, yüzde 12,7'si ise kuvvetli düşüş beklemektedir. Bir başka deyişle, katılımcıların yüzde 45,3'ü salgın sebebiyle gelir kayıplarının önümüzdeki dönemde de devam edeceğini beklemektedir. Hanelerin yüzde 47,8'i önümüzdeki dönemde gelirinde bir değişiklik beklemezken, yüzde 6,9'u gelirinde artış öngörmektedir.

Şekil 6 : Gelir Beklentileri (%)

Kaynak: HCOVIDA, Eylül 2020.

¹⁸ Katılımcıların birden çok yöntemi işaretlemesine olanak tanınmıştır.

SONUÇ

Bu projede uygulanan anket (HCOVIDA) verilerine göre ortalama kişisel gelirler Şubat ayından Eylül ayına yüzde 4,5 düşmüştür. Eşdeğer hane gelirlerindeki çöküş de benzer boyuttadır. Gelir kayıplarının orantısız olarak orta gelir gruplarında yoğunlaştığı dikkat çekmektedir. Bir alt gelir grubuna düşenlerin oranı, orta gelir gruplarında nispeten yüksektir. Salgının etkilerini ayrıştırabilmek için Şubat ile Eylül ayları arasındaki enflasyon dikkate alınmamıştır. Ancak enflasyonun etkileri de yansıtıldığı takdirde orta gelir gruplarındaki reel gelir düşüşlerinin endişe verici boyutlara vardığını tahmin etmek güç değildir.

Ücret geliri olan kişilerin neredeyse üçte biri ve kendi işini yapan her on kişiden dördü gelirlerinde azalma olduğunu belirtmektedir. Gelirlerdeki yaygın azalışa paralel olarak hanelerin borçluluk durumlarında da bozulmalar göze çarpmaktadır. Hanelerin üçte biri borçlarının biraz arttığını, yüzde 12'si ise borçlarının çok arttığını söylemektedir. HCOVIDA verileri, sosyal transferlerin ve haneler arası transferlerin açtığı koruma ağının salgında yetersiz kaldığına işaret etmektedir. Buna mukabil, aylık geçimini sağlamakta zorluk çeken hane oranında önemli bir artış görülmektedir. Salgın döneminde geçim zorluğu çektiğini beyan edenlerin oranı yüzde 70'e, gıda harcamalarını karşılamakta zorlandıklarını beyan edenlerin oranı yüzde 38'e ulaşmıştır.

Hanelerin önemli bir kısmı önümüzdeki dönemde de geçim sıkıntısının devam edeceğini, ancak mevcut birikimleriyle bu zorluğu aşamayacaklarını düşünmektedir. Bu durum, salgının hane gelirleri ve gelir dağılımı üzerindeki olumsuz etkisinin uzun süreli olabileceğine işaret etmektedir.

Salgının şiddetinin artmasının beklendiği bu günlerde, sonbahar mevsimine daha erken giren bazı ülkelerde sosyal mesafelendirme önlemlerinin sıkılaştırıldığı görülmektedir. Türkiye'de benzer tartışmaların hız kazanması şaşırtıcı olmayacaktır. Tüm Dünya'da olduğu gibi sosyal mesafelendirme önlemlerinin ekonomik etkilerinin tespit ve takip edilmesi, sağlıklı politika tasarımı açısından elzemdir.